

Міністерство освіти і науки України
Департамент освіти і науки Сумської обласної державної адміністрації
Комунальний заклад Сумський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти
ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» НАПН України
Сумський державний університет
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова
Національний університет цивільного захисту України
Навчально-науковий інститут історії та філософії Сумського державного
педагогічного університету ім. А.С.Макаренка
Херсонська академія неперервної освіти
Інститут післядипломної педагогічної освіти Чернівецької області
КВЗО «Дніпровська академія неперервної освіти»
Дніпропетровської обласної ради
Полтавський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
ім. М.В.Остроградського

**ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ
В НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ:
ТРАДИЦІЙНІ ТА ІННОВАЦІЙНІ ПРАКТИКИ**

Збірник матеріалів конференції

18-19 червня 2020 р.

Суми – 2020

14. Сухомлинський В.О. вибрані твори: В 5т.,Т.1. Київ: Радянська школа,1976. С.210-230

15. Царик Л.П. Виховна робота в школі: працюємо за новими стандартами. Харків: Ранок, 2019.176 с.

16. Як бути громадянином України. Педагогічні технології громадянського виховання. Методичний посібник/ за ред.П.Вербицької, Н.Голосової, П.Кендзьора. Львів: ЗУКЦ, 2015.128 с.

Оліцький В'ячеслав, кандидат історичних наук, старший викладач кафедри історії України Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка

ВИСВІТЛЕННЯ СТАНОВЛЕННЯ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ НА РОМЕНЩИНІ У МАТЕРІАЛАХ ГАЗЕТИ «ВІДРОДЖЕННЯ» (1941–1942 рр.)

Анотація. У статті розглядається висвітлення початкової освіти в Роменській окрузі у другій половині 1941 – на початку 1942 рр. у матеріалах газети «Відродження». Проаналізовано процес підготовки шкільних приміщень до навчання. Висвітлено особливості освітнього та виховного процесів в початкових школах. Визначено місце пропаганди у статтях присвячених освіті.

Ключові слова: початкова освіта, школа, навчання, преса, газета «Відродження», Роменщина, нацистська окупація, військові адміністрації.

Постановка проблеми. Окупаційний режим 1941–1944 рр. в Україні є складною і багатогранною проблемою. Незважаючи на значну кількість публікацій залишається ряд малодосліджених або не достатньо розкритих проблем. Варто відзначити і той факт, що дане питання довгий період часу, в роки радянського режиму, висвітлювалось односторонньо виходячи насамперед із ідеологічних міркувань. Попри крах СРСР та здобуття Україною незалежності, ряд питань з історії нацистської окупації і надалі тлумачилися в руслі колишньої радянської історії. Однією з таких проблем є становлення та розвиток початкової освіти на окупованих територіях, у тому числі у військовій зоні. В цьому контексті важливим є дослідження джерел, що висвітлюють дані процеси. Важливим джерелом виступає місцева преса, адже вона на конкретних прикладах висвітлює становлення початкової освіти, ілюструючи її проблеми та здобутки, ставлення окупаційної та місцевої влади тощо. Говорячи про пресу, як джерело інформації варто мати на увазі, що вона окупаційною адміністрацією насамперед розглядалася як засіб пропаганди, тому вимагає критичного аналізу.

Аналіз останніх досліджень з проблеми. Ряд вітчизняних науковців у своїх дослідженнях прямо або опосередковано досліджували становлення початкової освіти у військовій зоні окупації. В. Нестеренко дослідив політику німецької влади у сфері початкової та середньої освіти у п'яти північних та східних областях України, які перебували під владою військової окупації. У статті проаналізовано освітні плани нацистського керівництва щодо окупованих територій та визначено позицію місцевої влади. Автор виокремив три періоди в політиці окупаційних властей в галузі початкової і середньої освіти. Перший період, що тривав до травня 1942 р. охарактеризовано, як етап відновлення шкільної мережі та активної участі української інтелігенції в даному процесі [10]. На місцевому рівні, на прикладі Полтавщини дану проблему дослідив В. Ревегук [11]. Освітнє життя Сумщини в період нацистської окупації досліджував

Г. Іванущенко, у тому числі проаналізував джерельну базу Державного архіву Сумської області, яка дає можливість розкрити дане питання. Автор зазначає, що серед джерел найбільший інтерес викликає місцева преса, у тому числі і газета «Відродження» [5]. Джерельному потенціалу ДАСО щодо дослідження роботи шкіл на Сумщині в зазначений період присвячена і публікація Н. Індрич [6]. Разом із тим, варто відзначити, що окремих досліджень про становлення та розвиток освіти на Роменщині в період німецької окупації або висвітлення даних процесів у газеті «Відродження» автором не виявлено, як і джерелознавчого аналізу даного часопису.

Мета даної статті полягає у розкритті висвітлення газетою «Відродження» процесу становлення початкової освіти на Роменщині у другій половині 1941 – на початку 1942 рр.

Виклад основного матеріалу дослідження. Газета «Відродження» була друкованим органом Роменської міської управи, виходила у Ромнах у 1941–1943 рр. двічі на тиждень українською мовою. Обсяг зазвичай становив 2–4 сторінки, окремі номери сягали 6 сторінок. Наклад коливався від 2000 до 17000 примірників. Усього за період із 25 листопада 1941 р. до 31 серпня 1943 р. вийшло 174 номери. Даний часопис є незамінним джерелом до вивчення історії окупації на території Роменської округи, адже у ньому друкувалася різноманітна інформація із повсякденного життя того часу. Безумовно, певна частина матеріалів мала суто ідеологічний характер та спрямовувалась на розвиток антисемітських та антибільшовицьких настроїв, вихвалання Німеччини та її війська, вербування населення на роботи тощо. Проте значний блок інформації розкриває повсякдення місцевого населення та стосується економічного, культурного, освітнього, релігійного життя регіону і просвіти населення в цілому. Варто відзначити, що матеріал про освіту розміщувався переважно на останніх сторінках газети.

10 вересня 1941 р. німецька танкова група генерала Гайнц Вільгельма Гудеріана захопила місто Ромни. Але фактично до кінця місяця із різною інтенсивністю продовжувалися бойові дії в даному районі. Цей факт безумовно ускладнював налагодження цивільного життя на захопленій території. Можна стверджувати, що лише на кінець листопада було встановлено військову і цивільну адміністрацію та сформовано місцеві органи влади, що дало можливість перейти до налагодження цивільного життя.

Матеріали газети «Відродження» щодо становлення початкової освіти умовно можна поділити на чотири групи: висвітлення організації та особливостей навчального процесу; висвітлення виховного процесу; дидактичний матеріал; статистичні дані.

Уже в першому номері газети «Відродження» 25 листопада 1941 р. надруковано звернення бургомістра Андрієвського в якому повідомлялося, що Роменський магістрат за погодженням з окружною військовою комендатурою приступає до підготовки по відкриттю шкіл в місті та окрузі. В ході підготовки планувалося взяти на облік усіх учителів, відремонтувати шкільні приміщення та інвентар. До 15 грудня 1941 р. необхідно було відзвітувати окружному інспектору по шкільних справах про готовність шкіл до відновлення навчання [4, с. 2]. Відновлення роботи шкіл не стояло на першому місці в німецької адміністрації, вона на сам перед була зацікавлена у відновленні виробництва. Значно більше ця проблема турбувала місцеву владу, розвитком освіти мали опікуватися місцеві адміністрації. Крім того, вірогідно, відчувалися значні руйнування та брак робочої сили. Зважаючи на це, у заплановані терміни ремонтні роботи не були виконані. 30 грудня 1941 р. «Відродження» опублікувала наказ Роменського окружного сільськогосподарського бюро від 17.12.1941 про дозвіл на використання столярів, теслярів та каменярів із загальних дворів сіл для ремонту

шкільних приміщень. Повідомлялося, що така робота не могла зараховуватися за рахунок трудоднів, а мала оплачуватися відповідно до виконаних робіт [7, с. 2].

У другому номері газети повідомлялося про запровадження обов'язкового семирічного навчання та рішення наради старшин Роменщини до 15 грудня 1941 р. підготувати шкільні приміщення, забезпечити їх паливом, переглянути особовий склад вчителів. Методологічна комісія отримала наказ надати план роботи шкіл. Разом із тим наголошувалося на ряді проблем, зокрема відсутності шкільних підручників, нової методології тощо [9, с. 2]. В освітньому процесі заборонялося використовувати радянські та інші підручники, а нових ще не було [8, с. 2]. З 1 грудня 1941 р. розпочалася реєстрація вчителів по місту та районах округи, одночасно проводився облік дітей 7–8-річного віку, колишніх учнів початкових, неповних середніх та середніх шкіл [12, с. 4]. 13 січня 1942 р. в газеті опубліковано наказ голови Роменської міської управи № 6 від 08.01.1942 про початок навчання із 20 січня 1942 р. Тут же повідомлялося, що з дозволу німецького військового навчання в місті організовується навчання дітей віком до 11 років. Таким чином, вже не йшла мова про обов'язкове семирічне навчання, воно фактично змінювалося чотирирічним. Формувалися окремі класи для хлопців та дівчат. Школярів віком 7–11 років планувалося навчати читання, письму, лічбі та рукоділлю. Запроваджувалися також елементи гри, спів та гімнастика [8, с. 2]. Це свідчить про те, що в питанні відродження початкової освіти перемогла позиція військового та політичного командування, а не місцевої адміністрації, яка займалася даним питанням.

В опублікованих газетою наказах та статтях постійно порушувалася тема виховання у відродженій школі. Саме публікації даного характеру найбільше піддавалися пропаганді та вимагають особливо критичного ставлення. Бажаючи збільшення авторитету та підтримки місцевого населення в них постійно педалювалися релігійні на національно-патріотичні теми. Зазначалося, що виховання базуватиметься на нових, відмінних від радянських, принципах та буде аполітичним. Підкреслювалося на необхідності будувати виховну роботу на засадах національно-патріотичного та релігійно-морального виховання. Передбачалося відродження народних традицій у відзначення свят. Зокрема новорічно-різдвяні свята відзначити із колядками та щедрівками. Разом із тим пропагувалося прищеплення пошани і відданості німецькому народові, як визволителю українського народу [12, с. 4; 8, с. 2]. З огляду на публікації можна стверджувати, що відкриття шкіл супроводжувалося молебнями та мітингами, проголошенням проповідей із настановами духовенством. В шкільних приміщеннях розміщувалися ікони. Таким чином, церква поверталася до публічного простору. На таких заходах відбувалося прославлення України, але поряд із цим невідмінним атрибутом залишалося наголошення на вдячності німецькому народові та особисто А. Гітлерові за звільнення від більшовизму. Ще одним атрибутом на якому наголошується в публікаціях «Відродження» є наявність у школах портретів А. Гітлера та Т. Шевченка [1, с. 2].

В статті Г. Глинського «По школах Роменського району» проаналізовано роботу двох сільських шкіл та підкреслено тотальний порядок та дисципліну у шкільному житті і поведінці учнів. Автор відзначає відсутність у класах галасу, штовханини тощо. Окремо відзначається слухняність учнів. Поряд приводиться порівняльний приклад із колишньою радянською школою, яка висвітлюється в тотально протилежних тонах [3, с. 2].

На передодні відкриття шкіл в окрузі, 16 січня 1942 р. на шпальтах газети вийшов матеріал А. Волкова присвячений проблемі відсутності підручників. Автор пропонував за таких умов в якості навчального матеріалу використовувати усну народну творчість: казки, приказки, прислів'я, пісні, думи. Спираючись на цей матеріал вивчати музики,

історії, етнографії та естетики, а природознавство вивчати у безпосередній близькості до природи [2, с. 1]. Значна кількість статей газети присвячувалася актуальним освітнім питанням, педагогічним нарадам, давалася оцінка діяльності навчальних закладів [3, с. 2; 5, с. 102]. Також в газеті часто публікувалися твори українських та зарубіжних авторів та велася рубрика «На допомогу вчителю» де також подавався необхідний матеріал.

Відповідно до газетних публікацій, навчання в початкових школах округи розпочалося між 16 та 20 січня 1942 р., а в місті Ромни – 3 лютого 1942 р. [2, с. 1; 3, с. 2; 1, с. 2]. Всього, наприкінці січня – початку лютого 1942 р. на території Роменської округи, у тому числі у м. Ромни, відкрито 228 шкіл в яких навчалося 10490 дітей віком 7–11 років та працювало 609 вчителів (прізвища деяких також містяться на шпальтах газети) [13, с. 4; 8, с. 2].

Висновки і перспективи подальших розвідок. Газета «Відродження» є важливим джерелом для вивчення становлення початкової освіти на території Роменської округи у другій половині 1941 – на початку 1942 рр. На її шпальтах постійно публікувалися матеріали присвячені даному питанню – накази та статті. Порущувалися питання щодо відновлення приміщень, налагодження навчання, організації роботи шкіл, забезпеченості та використання навчальних матеріалів. В статтях постійно наголошувалося на відродженні навчання та організації виховного процесу на засадах національно-патріотичного та морально-релігійного підґрунтя. З матеріалів газети дізнаємося також про навчальні предмети та організацію навчального процесу і влаштування шкільного простору.

До перспектив подальших досліджень можна віднести вивчення виховної концепції запропонованої на шпальтах часопису, вивчення досвіду діяльності вчителів, роботу шкіл у період нацистської окупації, визначення елементів пропаганди пов'язаних із освітнім питанням тощо.

Література

1. Вільний В. Пам'ятний день (До відкриття навчання в школах м. Ромна). *Відродження*. 1942. 3 лютого. № 10. С. 2.
2. Волков А.Б. Багатющі джерела виховного й освітнього матеріалу. *Відродження*. 1942. 16 січня. № 5. С. 1.
3. Глинський Г. По школах Роменського району. *Відродження*. 1942. 31 березня. № 24. С. 2.
4. До всіх уповноважених і Магістрату, директорів шкіл та сільських старост Роменської округи. *Відродження*. 1941. 25 листопада. № 1. С. 2.
5. Іванущенко Г.М. З історії освітнього життя на Сумщині періоду німецької окупації 1941–1943 рр. *Сумський історико-архівний журнал*. 2005. № 1. С. 101–103.
6. Індіс Н.О. Документи ДАСО про роботу шкіл, культурно-освітніх закладів, релігійних організацій у період окупації Сумщини німецько-фашистськими загарбниками. *Матеріали ювілейної науково-практичної конференції, присвяченої 75-річчю державного архіву Сумської області*. С. 48–53.
7. Наказ № 12 Уповноваженого Германського Командування – Керівника Роменського округового с.-г. бюро від 17 грудня 1941 року. *Відродження*. 1941. 30 грудня. № 10. С. 2.
8. Наказ № 6 По Роменській Міській Управі від 8 січня 1942 р. *Відродження*. 1942. 13 січня. № 4. С. 2.
9. Народа старшин Роменщини. *Відродження*. 1941. 28 листопада. № 2. С. 2.
10. Нестеренко В.А. Політика в галузі початкової і середньої освіти у військовій зоні України у 1941–1943 рр. *Сумська старовина*. 2005. № XV. С. 79–91.

11. Ревегук В.Я. Полтавщина під німецькою окупацією (1941–1943). Нариси історії. Полтава: Дивосвіт, 2015. 388 с.
12. Сисоєв М. Українське вчительство Роменщини – до роботи! *Відродження*. 1941. 5 грудня. № 4. С. 4.
13. Сисоєв М. Школи Роменщини. *Відродження*. 1942. 10 вересня. № 69. С. 4.

Піовар Наталія, заступник директора з навчально-виховної роботи, вчитель початкових класів Конотопської загальноосвітньої школи I-III ступенів №7 імені Григорія Гуляницького

ФОРМУВАННЯ ГОРОМАНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

У статті окреслено засоби формування свідомого громадянина України, що використовуються на уроках і в позакласній роботі, розкрито їх сутність і впливовий компонент.

Ключові слова: *свідомий громадянин, учень, Україна, мовна компетентність, початкова школа, педагог, позакласні заходи.*

Потреби розбудови державотворчих процесів в Україні на засадах гуманізму, демократії, соціальної справедливості актуалізують проблеми громадянського виховання особистості й активної участі в них усіх громадян.

Кожен громадянин України відчуває нагальну потребу становлення громадянського суспільства в країні, що передбачає істотну трансформацію світоглядних орієнтацій та самосвідомості особистості, в тому числі й молодого покоління.

Формування громадянської культури особистості особливо актуалізується в суспільстві перехідному, де закладаються основи демократичної ментальності, у громадян трансформуються поняття та цінності про права й обов'язки людини, виховується здатність до критичного мислення, уміння відстоювати свої права, інтереси, переконання, усвідомлювати свої обов'язки та виявляти толерантність до поглядів інших людей, керуватися у вияві соціальної активності демократичними принципами.

Для України, яка є поліетнічною державою, громадянське виховання відіграє особливо важливу роль ще й тому, що воно покликане сприяти формуванню соборності України, що є серцевиною української національної ідеї. Саме на базі демократичних цінностей, що мають лежати в основі громадянського виховання, можливе об'єднання різних етносів і регіонів України задля розбудови й вдосконалення суверенної, демократичної держави, громадянського суспільства.

Ці процеси вимагають формування громадянської культури. Важливу роль у цьому плані відіграють усі ланки системи освіти.

Найціннішим надбанням будь-якої держави є не тільки корисні копалини й родючі землі, а інтелект, творчий і духовний потенціал її громадян. Законом України «Про освіту» визначено, що метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого